

ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียน วิชาภาษาไทยชั้นประถมศึกษา¹

ธีระ บุษบกแก้ว และ สุจิตรา แซ่ลิม*

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ประเทศไทย

Representations of Thai Elderly People Through Linguistic Devices in The Thai Language Textbooks for The Primary School

Theera Butsabokkaew and Suchitra Sae-Lim*

School of Liberal Arts, Mae Fah Luang University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 27 June 2024

Revised 31 August 2024

Accepted 3 September 2024

คำสำคัญ

ผู้สูงอายุ

ภาพตัวแทน

หนังสือเรียน

วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

* Corresponding author

E-mail address:

suchitra.lim@mfu.ac.th

บทคัดย่อ

ประเด็นเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้รับความสนใจจากนักวิชาการหลายสาขา เนื่องจากสังคมไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยชั้นประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521-2551 จำนวน 4 หลักสูตร โดยใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คล็อฟ (Fairclough, 1995) ผลการศึกษาพบว่า วาทกรรมหนังสือเรียนขบขันเน้นภาพผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแลจากเด็ก อีกทั้งมักนำเสนอว่าเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรมซึ่งตอกย้ำภาพของผู้ที่ต้องได้รับการช่วยเหลือ ขณะเดียวกันก็นำเสนอภาพผู้สูงอายุว่าเป็นผู้เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนหลานเฉพาะด้านศีลธรรมและภูมิปัญญาซึ่งเป็นความรู้เฉพาะด้าน การนำเสนอภาพดังกล่าวมากเป็นพิเศษเป็นการมองภาพแบบเหมารวมทำให้ความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุถูกจำกัดอยู่ในบางมิติ ทั้งนี้มีข้อเสนอภาพที่สอดคล้องกับสังคมผู้สูงอายุอย่างรอบด้าน ผลการศึกษานี้ช่วยสร้างการตระหนักรู้ซึ่งอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเชิงลบที่มีต่อผู้สูงอายุและอาจใช้เป็นแนวทางในการสร้างหนังสือเรียนที่ลดอคติแห่งวัย

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยชั้นประถมศึกษา” ซึ่งได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund) ประจำปีงบประมาณ 2566 จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

Keywords:

elderly,
representation,
textbook,
critical discourse analysis

Abstract

The topic of aging has gained considerable attention from scholars in various fields as Thai society has fully transitioned into an aging society. This study aims to analyze the representations of Thai elderly people through linguistic strategies in primary school textbooks from B.E. 2521 to 2551, across four different curricula, using Fairclough's (1995) critical discourse analysis framework. The study reveals that textbooks predominantly portray the elderly as dependent individuals needing care from children, frequently emphasizing their physical decline and reinforcing an image of dependency. Moreover, the elderly are often depicted as caregivers and moral guides for their grandchildren, focusing on a narrow aspect of their roles. This specific portrayal tends to homogenize and limit the multifaceted experiences of the elderly, failing to provide a comprehensive view that reflects the diverse reality of an aging society. The study highlights the importance of raising awareness about these representations, which may lead to a shift in negative attitudes towards the elderly. Additionally, it may serve as a guideline for developing textbooks that reduce ageism.

1. บทนำ

ประเทศไทยได้เข้าสู่สถานะ “สังคมสูงอายุอย่างสมบูรณ์” (complete-aged society) ใน พ.ศ. 2567 โดยมีประชากรสูงอายุคิดเป็นร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด (กรมการปกครอง, 2567) และคาดการณ์ว่าใน พ.ศ. 2585 ประชากรสูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 31 (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566) รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของสถานการณ์นี้และประกาศให้สังคมผู้สูงอายุเป็น “ระเบียบวาระแห่งชาติ” พร้อมนโยบายและมาตรการต่าง ๆ เพื่อรองรับสถานการณ์ในอนาคต นโยบายหนึ่งที่สำคัญคือ “การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ” โดยมุ่งลดแนวคิดเชิงลบต่อผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม จากการประเมินแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ พ.ศ. 2560 และ 2566 พบว่าสัดส่วนทัศนคติทางบวกต่อผู้สูงอายุยังไม่ผ่านเกณฑ์ที่กำหนด ผู้สูงอายุยังถูกมองว่าเป็นคนขี้บ่น น่าเบื่อ มีประโยชน์น้อย เป็นภาระแก่ลูกหลานและครอบครัว ฯลฯ (กุชงค์ เสนานุช และคณะ, 2566)

ความคิดความเชื่อดังกล่าวอาจเป็นผลมาจากวาทกรรมที่แพร่หลายในสังคม ซึ่งมีภาษาเป็นส่วนสำคัญในการนิยามหรือให้ความหมายและสร้างภาพตัวแทนให้แก่ผู้สูงอายุ ดังนั้น น่าสนใจว่า หนังสือเรียนซึ่งเป็นวาทกรรมของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม (discourse of powerful elites) และสามารถปลูกฝังความคิดตั้งแต่วัยเด็กนั้นนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุอย่างไร กล่าวได้ว่า หนังสือเรียนเป็นเครื่องมือที่ถ่ายทอดสารทางอุดมการณ์ที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือในสังคม เนื่องจากผลิตโดยผู้ทรงคุณวุฒิและได้รับการรับรองจากหน่วยงานภาครัฐ อีกทั้งมีครูเป็นผู้ถ่ายทอด สิ่งที่ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนจึงถูกมองว่าเป็นความรู้และความคิดที่ “ถูกต้อง” “เหมาะสม” และ “น่าเชื่อถือ” (van Dijk, 1989) นอกจากนี้ ในด้านจิตวิทยาเด็กวัยประถมศึกษาอยู่ในช่วงวัยที่พร้อมจะซึมซับและจดจำข้อมูลต่าง ๆ ได้ง่าย (หัทธยา ดำรงผล, 2560) จึงเป็นวัยที่เหมาะสมที่สุดในการปลูกฝังความคิดความเชื่อ ซึ่งความคิดหนึ่งที่แฝงมากับหนังสือเรียนก็คือ “ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผู้สูงอายุ” ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

- (1) ยายอายุมากแล้วจนฟันหลุดหมด สมคิดจึงกระซิบถามปิติวา ยายไม่มีฟัน จะเคี้ยวอาหารได้อย่างไร (ป.2 ล.2, 2521, น. 70)
- (2) หญิงชราเดินงุ่มง่ามไปหยิบให้ เพื่อนของปิติกิเดินออกมา (ป.4 ล.1, 2521, น. 124)

จากตัวอย่างที่ 1 ตามแนวคิดของฮัลลiday (Halliday, 2014) “ฟันหลุดหมด” “ไม่มีฟัน” จัดเป็นกระบวนการเกี่ยวกับสภาพ (relational processes) สะท้อนว่าเมื่อเป็นผู้มีอายุมากแล้ว ก็จะมีสภาพที่ถดถอย สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุมีความเสื่อมด้านร่างกาย และตัวอย่างที่ 2 ตามแนวคิดของฟาน ลีอูเวน (van Leeuwen, 2008) “หญิงชรา” จัดเป็นการใช้คำอ้างถึงผู้สูงอายุประเภทประเมินค่า (appraisal) ซึ่งคำว่า “ชรา” สื่อถึงความเสื่อม นอกจากนี้ “เดินงุ่มง่ามไปหยิบให้” เป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ (material processes) สื่อให้เห็นว่า

เมื่อเป็นผู้สูงอายุแล้วจะมีความเชื่อซ้าและไม่คล่องแคล่วเหมือนวัยหนุ่มสาว แม้การบรรยายผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่สภาพทรุดโทรมจะเป็นข้อมูลตามหลักการแพทย์ แต่เมื่อภาพดังกล่าวถูกนำเสนอเน้นย้ำมากเป็นพิเศษอาจนำไปสู่การเหมารวมและมองผู้สูงอายุในด้านลบเพียงด้านเดียว

กล่าวได้ว่า ภาพตัวแทนผู้สูงอายุในวาทกรรมหนังสือเรียนอาจส่งผลต่อความคิดและการกระทำของคนในสังคมไทยโดยเฉพาะนักเรียน จึงน่าสนใจว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยในแต่ละหลักสูตรที่สามารถหล่อหลอมความคิดตั้งแต่วัยเด็กนั้นนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุอย่างรอบด้านหรือเลือกสรรเพียงบางแง่มุม

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นงานด้านพยาบาล จิตวิทยา ประชากรและสังคมสงเคราะห์ งานวิจัยที่มองตัวบทในฐานะวาทกรรมที่เป็นพื้นที่ประกอบสร้างและสื่ออุดมการณ์ยังมีน้อย (กำจร หลุยยะพงศ์, 2553; จิรศักดิ์ สุขวัฒนา, 2545; ธันยา รุจิเสถียรทรัพย์, 2552; ธีระ บุญบกแก้ว, 2562; พรพรรณ สมบูรณ์บัติ, 2549; วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554) ทั้งนี้ยังไม่มียงานวิจัยแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์แบบเน้นตัวบทที่ศึกษาวาทกรรมผู้สูงอายุในหนังสือเรียน งานวิจัยนี้จะให้เห็นบทบาทสำคัญของภาษาในการประกอบสร้างภาพตัวแทนผู้สูงอายุและช่วยสร้างความตระหนักรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเชิงลบที่สังคมมีต่อผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังอาจเป็นแนวทางในการสร้างหนังสือเรียนที่ช่วยลดอคติแห่งวัย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนผู้สูงอายุในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

2.2 เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบภาพตัวแทนของผู้สูงอายุที่สื่อผ่านหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตรดังกล่าว ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

3. ขอบเขตของการวิจัย

ข้อมูลที่น่าสนใจในงานวิจัยนี้คือ หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจำนวน 4 หลักสูตร ได้แก่ (1) หนังสือเรียนภาษาไทย หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 รวม 12 เล่ม (2) หนังสือเรียนภาษาไทยชุดพื้นฐานภาษา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) รวม 12 เล่ม (3) หนังสือเรียนภาษาไทยชุดพื้นฐานภาษา และหนังสือเรียนภาษาไทยชุดภาษาเพื่อชีวิต หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 รวม 12 เล่ม (4) หนังสือเรียนภาษาไทยชุดภาษาเพื่อชีวิต หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 รวม 12 เล่ม รวมทั้งสิ้น 48 เล่ม

4. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

4.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1.1 วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) วัตถุประสงค์หลักของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ทางภาษาศาสตร์คือการเปิดเผยอุดมการณ์ที่ถูกนำเสนอให้ดูเหมือนเป็นธรรมชาติ (denaturalize) ผ่านกลวิธีทางวาทกรรม (Fairclough, 1995, 2003) แนวทางดังกล่าวเน้นการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในตัวเองอย่างละเอียดและเป็นระบบ (Textually-oriented Discourse Analysis: TODA) (Baker & Ellece, 2011) ผู้วิจัยได้ใช้กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรมของแฟร์คล็อฟ (Fairclough, 1995) เพื่อศึกษาบริบททางสังคมควบคู่กับการวิเคราะห์วาทกรรม ซึ่งแยกระดับการวิเคราะห์เป็น 3 มิติ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ตัวบท 2) การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และ 3) การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาศึกษาประเด็น “ภาพตัวแทนของผู้สูงอายุ” โดยพิจารณาการประกอบสร้างความหมายในวาทกรรมหนังสือเรียนและความสัมพันธ์กับสังคม

4.1.2 ภาพตัวแทน (representation) คือกระบวนการในการประกอบสร้างความหมายให้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในความคิดผ่านการใช้ภาษาเป็นสำคัญ (Hall et al., 2013) ศิริพร ภักดีผาสุข (2561, น. 101-104) ได้อธิบายระบบการนำเสนอภาพตัวแทนของฮอลล์ว่ามี 2 ขั้นตอนคือ 1) การสร้างภาพตัวแทนสรรพสิ่งในระบบความคิดซึ่งเกี่ยวข้องกับมุมมองที่ผู้นั้นมีต่อสิ่งนั้น ๆ 2) การใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์ในการนำเสนอภาพตัวแทนสรรพสิ่งในความคิดผ่านวาทกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีการประเมินค่าและการเลือกสรรแง่มุมในการนำเสนอ จึงเกี่ยวข้องกับจุดยืนและมุมมองของผู้นำเสนอภาพตัวแทน ดังนั้นกระบวนการสร้างภาพตัวแทนไม่ใช่การถ่ายทอดอย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นการสร้างความหมายบางประการให้แก่สิ่งที่นำเสนอด้วยแนวคิดนี้ช่วยให้เห็นสิ่งที่แฝงเร้นในกระบวนการนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุและตระหนักถึงการเลือกสรรแง่มุมเกี่ยวกับผู้สูงอายุของผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียน

4.2 แนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในตัวเอง

4.2.1 การวิเคราะห์คำอ้างถึง ผู้วิจัยได้นำแนวคิดผู้แสดงทางสังคม (social actor) ของฟาน ลีอูเวน (van Leeuwen, 2008) มาใช้พิจารณาว่าผู้แสดงทางสังคมจะสามารถถูกนำเสนอในวาทกรรมได้อย่างไร เช่น การอ้างถึงแบบประเมินค่า (appraisement) คือ การอ้างถึงผู้แสดงทางสังคมด้วยการประเมินค่า การอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (relational identification) คือ การแสดงความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางหน้าที่การงาน การอ้างถึงแบบอิงกลุ่ม (collectivization) คือการเลือกใช้คำศัพท์ที่ช่วยเน้นถึงความเป็นกลุ่มของแต่ละฝ่าย ทำให้เห็นความเป็นพวกเดียวกันและมีลักษณะเหมือนกัน ฯลฯ จะเห็นได้ว่าการใช้คำอ้างถึงผู้สูงอายุในตัวเองสามารถสะท้อนความคิดและมุมมองของผู้ผลิตตัวบทหนังสือเรียนในการสื่อความหมายเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้อย่างชัดเจน

4.2.2 การวิเคราะห์ชนิดกระบวนการ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดชนิดกระบวนการ (transitivity) ของฮัลลiday (Halliday, 2014) ซึ่งจำแนกชนิดกระบวนการเป็น 6 ชนิด ได้แก่ 1) กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ (material processes) ผู้ร่วมเหตุการณ์หลัก ได้แก่ ผู้กระทำ (actor) และผู้เป็นเป้าหมายของการกระทำ (goal) 2) กระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก (mental processes) ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ ผู้ที่รู้สึกหรือรับรู้ (senser) และสิ่งที่รับรู้หรือสิ่งที่ทำให้รู้สึก (phenomenon) 3) กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ (relational processes) ที่สิ่งหนึ่งสัมพันธ์กับอีกสิ่งหนึ่ง แบ่งเป็น (1) กระบวนการระบุว่าเป็นอะไร (identifying) ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ สิ่งที่ถูกระบุหรือถูกนิยาม (token/identified) และสิ่งที่ระบุหรือนิยาม (value/identifier) และ (2) กระบวนการบรรยายคุณสมบัติ (attributive) ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ ผู้มีคุณสมบัติ (carrier) และคุณสมบัติ (attribute) 4) กระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรม (behavioural processes) ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ ผู้มีพฤติกรรม (behave) 5) กระบวนการเกี่ยวกับการพูด (verbal processes) ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ ผู้พูด (sayer) ผู้เป็นเป้าหมายของการพูด (receiver) และสิ่งที่พูด (verbiage) 6) กระบวนการเกี่ยวกับการเกิดขึ้นหรือมีอยู่ (existential processes) เป็นกระบวนการที่สื่อการมีอยู่หรือเกิดขึ้นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ สิ่งที่มีปรากฏ (existent) (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556, น. 75-76) การวิเคราะห์ชนิดกระบวนการทำให้เข้าใจว่าผู้ผลิตตัวบทต้องการถ่ายทอดเหตุการณ์เกี่ยวกับผู้สูงอายุอย่างไร ใครมีบทบาทสำคัญ และใครได้รับผลจากการกระทำนั้นอย่างไร ชนิดกระบวนการที่เลือกใช้สามารถสะท้อนความหมายที่ผู้ผลิตต้องการสื่อหรือซ่อนอยู่ได้

5. ระเบียบวิธีวิจัยและวิธีการดำเนินการวิจัย

5.1 ศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยรวบรวม ศึกษา แนวคิดทฤษฎีและทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิด วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ แนวคิดภาพตัวแทน แนวคิดผู้แสดงทางสังคม แนวคิดชนิดกระบวนการ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ นโยบายผู้สูงอายุของภาครัฐ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.2 การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประวัติการศึกษาและความเป็นมาของหนังสือเรียน รายวิชาภาษาไทย พบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุง หลักสูตรและกำหนดระดับชั้นประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี ส่วนด้านตัวบทพบว่า หนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา เป็นหลักสูตรเน้นเนื้อหาที่ระบุ ความคิดรวบยอด สาระสำคัญ และหนังสือเรียนมีตัวละครเดินเรื่อง ซึ่งแตกต่างจากหนังสือเรียน ในหลักสูตรก่อนหน้าที่เน้นการแจกตัวอักษร (สร้อยสน สกลรักษ์ และคณะ, 2560) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ใช้หนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาทุกหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ถึงหลักสูตร พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นหลักสูตรปัจจุบันเป็นข้อมูลจำนวนทั้งหมด 4 หลักสูตร รวมทั้งสิ้น 48 เล่ม เพื่อศึกษาว่าหนังสือเรียนในแต่ละหลักสูตรนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุ ไปสู่ผู้รับสารอย่างไรบ้าง

5.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ภาพตัวแทนของผู้สูงอายุที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในวาทกรรมหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยในแต่ละหลักสูตรดังกล่าว ผู้วิจัยใช้กรอบมิติทั้งสามของวาทกรรมที่เสนอโดยแฟร์คลัฟ (Fairclough, 1995) ซึ่งแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 3 มิติ ได้แก่

5.3.1 การวิเคราะห์ตัวบท (text) ของวาทกรรมหนังสือเรียนภาษาไทย ผู้วิจัยนำแนวคิดผู้แสดงทางสังคม (social actors) ของฟาน ลีอูเวน (van Leeuwen, 2008) มาใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการใช้คำอ้างถึงกับภาพตัวแทนผู้สูงอายุ โดยพิจารณาว่าหนังสือเรียน “เลือกใช้” คำศัพท์ประเภทใดอ้างถึงผู้สูงอายุ คำศัพท์แต่ละประเภทมากน้อยอย่างไร และการเลือกใช้คำอ้างถึงดังกล่าวสัมพันธ์กับภาพตัวแทนผู้สูงอายุอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ ผู้วิจัยนำแนวคิดชนิดกระบวนการ (transitivity) ที่เสนอโดยฮัลลiday (Halliday, 2014) มาวิเคราะห์การนำเสนอภาพตัวแทนของผู้สูงอายุ โดยจะวิเคราะห์ว่าคำกริยาแต่ละชนิดปรากฏร่วมกับผู้ร่วมเหตุการณ์กลุ่มใด ซึ่งแบ่งผู้ร่วมเหตุการณ์เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุ และผู้อื่น จากนั้นวิเคราะห์คำหรือกลุ่มคำกริยาที่ปรากฏในประโยคเพื่อจำแนกชนิดกระบวนการว่าเป็นชนิดใดบ้าง ทั้งนี้งานวิจัยนี้จะจำแนกชนิดกระบวนการออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ กระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ และกระบวนการเกี่ยวกับการพูด เนื่องจากสามารถจัดบางกระบวนการเป็นชนิดย่อยของกระบวนการอื่นได้ (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556, น. 126) หลังจากนั้นจะนำคำกริยาที่พบในแต่ละกระบวนการมาแบ่งเป็นกลุ่มตามความหมาย และสุดท้ายผู้วิจัยจะวิเคราะห์ว่าผู้ผลิตตัวบทหนังสือเรียนนั้นมีลักษณะการใช้ชนิดกระบวนการเพื่อนำเสนอภาพตัวแทนของผู้สูงอายุอย่างไร

5.3.2 การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse practice) ตามแนวคิดของแฟร์คลัฟ คือ การวิเคราะห์กระบวนการผลิตและการกระจายตัวบท รวมทั้งการรับและตีความตัวบท ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ว่าใครเป็นผู้ผลิตตัวบท มีวัตถุประสงค์ใด เผยแพร่อย่างไร ใครเป็นผู้รับสาร และวิถีการตีความอย่างไร การวิเคราะห์นี้จะช่วยให้เข้าใจบริบทและองค์ประกอบของการสื่อสารที่สัมพันธ์กับตัวบท

5.3.3 การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural practice) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบทสังคมวัฒนธรรม ผู้วิจัยจะพิจารณาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสื่อภาพตัวแทนผู้สูงอายุ และผลของการสื่อภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่อาจมีผลต่อสังคม ทั้งนี้งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวภาษาศาสตร์ ดังนั้นผู้วิจัยจะเน้นการเสนอผลการวิเคราะห์ตัวบทเป็นหลัก และจะกล่าวถึงมิติด้านวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมโดยสังเขป

6. ผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนผู้สูงอายุในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยชั้นประถมศึกษาทั้ง 4 หลักสูตร ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

หลังจากนั้นจะนำเสนอผลวิเคราะห์และเปรียบเทียบภาพตัวแทนของผู้สูงอายุที่สื่อผ่านหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างคำอ้างอิงกับภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

จากการวิเคราะห์พบว่าตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยทั้ง 4 หลักสูตร ใช้คำศัพท์อ้างอิงผู้สูงอายุทั้งสิ้น 1,059 ครั้ง ในจำนวนทั้งหมดนี้สามารถจำแนกเป็นประเภทย่อยได้ 5 กลุ่ม ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1

สรุปคำอ้างอิงผู้สูงอายุในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ประเภทของคำอ้างอิง	ตัวอย่าง	หลักสูตร	หลักสูตร	หลักสูตร	หลักสูตร
		2521	2533	2544	2551
		จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน
		(ร้อยละ)	(ร้อยละ)	(ร้อยละ)	(ร้อยละ)
1) ระบุความสัมพันธ์		273	345	192	199
		(94.46)	(94.78)	(97.96)	(94.76)
	ยาย คุณยาย	114	131	81	82
		(39.45)	(35.99)	(41.33)	(39.05)
	ย่า คุณย่า	124	50	16	25
		(42.91)	(13.74)	(8.16)	(11.90)
	ตา คุณตา	10	119	35	22
		(3.46)	(32.69)	(17.86)	(10.48)
	ปู่ คุณปู่	16	44	32	56
		(5.54)	(12.09)	(16.33)	(26.67)
	ลุง	8	-	22	11
		(2.77)		(11.22)	(5.24)
	ป้า	1	1	6	3
		(0.35)	(0.27)	(3.06)	(1.43)
2) ผู้มีอายุมาก	คนแก่ ผู้สูงอายุ	9	9	3	9
		(3.11)	(2.47)	(1.53)	(4.29)
3) ประเมินค่าต่ำลบ	คนชรา ชายชรา	7	8	1	1
		(2.42)	(2.20)	(0.51)	(0.48)
4) กลุ่มเดียวกัน	คนแก่และคนพิการ	-	2	-	-
			(0.55)		
5) แบบอิงกลุ่ม	กลุ่มผู้สูงอายุ	-	-	-	1
					(0.48)
รวม		289	364	196	210
		(100)	(100)	(100)	(100)

จากตารางสรุปภาพรวมของการใช้คำอ้างถึงผู้สูงอายุในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร สามารถสรุปประเด็นสำคัญดังนี้

ประการแรก จะเห็นได้ว่า ทุกหลักสูตรนิยมใช้การอ้างถึงผู้สูงอายุแบบระบุความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (relational identification) ทางเครือญาติ เช่น คำว่า ยาย ย่า ตา ปู่ ซึ่งพบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 94.46, 94.78, 97.96 และ 94.76 ตามลำดับ และนิยมใช้คำอ้างถึงผู้สูงอายุด้วยคำเรียกญาติเพศหญิงมากที่สุดเช่นเดียวกัน การปรากฏคำอ้างถึงผู้สูงอายุดังกล่าวสาเหตุมาจากการดำเนินเรื่องในบทเรียนด้วยตัวละครรุ่นหลานเป็นหลัก ดังนั้นจึงพบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครหลักกับตัวละครรุ่นปู่ย่าตายายซึ่งเป็นผู้สูงอายุจำนวนมากเช่นเดียวกัน การแนะนำเสนอผู้สูงอายุด้วยคำอ้างถึงกลุ่มนี้อาจก่อให้เกิดภาพเหมารวมของผู้สูงอายุว่าอยู่ในฐานะปู่ย่าตายายที่ต้องเลี้ยงดูหลาน เมื่อปรากฏกับคำกริยาที่สื่อสภาพการเป็นผู้ดูแลหลาน อีกทั้งการพบคำเรียกญาติเพศหญิงจำนวนมากก็สะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างบทบาททางเพศที่ผู้หญิงมักทำหน้าที่ดูแลหลานและมักมีพื้นที่จำกัดเฉพาะในบ้าน

ประการที่สอง การอ้างถึงสถานภาพผู้มีอายุมาก เช่น ผู้สูงอายุ คนแก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ มักใช้คำอ้างถึงผู้สูงอายุที่เป็นบุคคลที่ตัวละครหลักไม่รู้จักหรือไม่มีความสนิทสนม ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่ปรากฏกับคำอ้างถึงประเภทนี้มีทั้งภาพด้านบวกและลบขึ้นอยู่กับชนิดกระบวนการที่ปรากฏร่วมด้วย

ประการที่สาม พบการใช้คำอ้างถึงผู้สูงอายุด้านลบ ได้แก่ “การอ้างถึงแบบการประเมินค่าว่าทรุดโทรม” สังเกตจากคำว่า “ชรา” ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของความชำรุดทรุดโทรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 360) แม้คำเหล่านี้จะปรากฏจำนวนน้อย แต่พบการใช้ในหนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 จนถึง พ.ศ. 2551 ก็แสดงให้เห็นว่าความคิดด้านลบนี้ฝังแน่นมานานในสังคมไทย นอกจากนี้พบ “การนำเสนอผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มบุคคลอื่น” คือกลุ่ม “เด็ก ผู้หญิง คนแก่ และคนพิการ” ซึ่งพบในตัวบทหลักสูตรประถมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 เท่านั้น การนำเสนอเชื่อมโยงว่าเป็นกลุ่มเดียวกันดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้เปราะบางต้องได้รับการช่วยเหลือดูแล

ประการสุดท้าย พบการอ้างถึงผู้สูงอายุแบบอิงกลุ่ม สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ซึ่งเป็นภาพด้านบวก อย่างไรก็ตาม เพิ่งปรากฏในตัวบทหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เพียง 1 ครั้ง

6.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชนิดกระบวนการกับภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

6.2.1 กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ (material processes)

จากการวิเคราะห์พบว่า กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำที่สื่อภาพตัวแทนปรากฏทั้งสิ้น 455 ครั้ง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ปรากฏมากที่สุด จำนวนทั้งหมดนี้สามารถใช้เกณฑ์ความหมายจำแนกคำกริยาเกี่ยวกับการกระทำออกเป็น 8 กลุ่ม สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2

สรุปกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำในต้วบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ผู้กระทำ	กลุ่มความหมาย/ตัวอย่าง/ ภาพตัวแทน	2521 จำนวน (ร้อยละ)	2533 จำนวน (ร้อยละ)	2544 จำนวน (ร้อยละ)	2551 จำนวน (ร้อยละ)
ผู้อื่น	ช่วยเหลือดูแล	54	54	14	18
	ดูแล ไปเยี่ยม ช่วยถือของ ช่วยทำงาน	(39.71)	(31.95)	(21.88)	(20.93)
	- หลานเป็นผู้ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ/ ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล	[1]	[1]	[2]	
ผู้สูงอายุ	ทำงาน	26	40	21	27
	จัดบ้านเรือน ทำอาหาร เย็บกระถาง	(19.12)	(23.67)	(32.81)	(31.40)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถทำงาน		[2]	[1]	[1]
ผู้สูงอายุ	ช่วยเหลือดูแล	37	30	12	20
	เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน ซื่อตักตาให้	(27.21)	(17.75)	(18.75)	(23.26)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลหลาน	[2]			[2]
ผู้สูงอายุ	ทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	12	18	4	6
	ไปวัด ทำบุญ สวดมนต์ ไหว้พระ	(8.82)	(10.65)	(6.25)	(6.98)
	- ผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี				
ผู้สูงอายุ	ให้ความรู้	-	21	7	8
	ถ่ายทอดความรู้ สอนอ่านหนังสือ		(12.43)	(10.94)	(9.30)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้				
ผู้สูงอายุ	ใช้อุปกรณ์ช่วยเหลือ	5	1	6	-
	สวมแว่นตา ถือไม้เท้า ไซ้ไม้เท้า	(3.68)	(0.59)	(9.38)	
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้มีสภาวะถดถอย				
ผู้สูงอายุ	ศึกษาเรียนรู้	2	-	-	3
	อ่านหนังสือ อ่านเอกสารความรู้	(1.47)			(3.49)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถเรียนรู้ได้				
ผู้สูงอายุ	ทำกิจกรรมเพื่อชุมชน	-	-	-	4
	ช่วยงานที่โรงพยาบาล				(4.65)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้ทำประโยชน์แก่ ชุมชน				
ผู้สูงอายุ	รักษาสุขภาพ	-	5	-	-
	ออกกำลังกาย ดื่มน้ำสะอาด		(2.92)		
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้รักษาสุขภาพ				
รวม		136	169	64	86
		(100)	(100)	(100)	(100)

จากตารางสามารถสรุปภาพรวมที่สำคัญของกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำในต้วบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตรได้ดังนี้

ประการแรก กระบวนการกระทำในตัวบทหนังสือเรียนเป็นกระบวนการที่ปรากฏโดดเด่น หากพิจารณาภาพรวมพบว่าภาพหลักที่มักปรากฏในทุกหลักสูตรมี 3 ภาพ ได้แก่ “ภาพของผู้อื่นที่ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ” ซึ่งมักถูกขบเน้นมากที่สุด สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล รองลงมาคือภาพของผู้สูงอายุว่าเป็น “ผู้สามารถทำงานได้” แต่หากพิจารณางานที่ทำนั้นพบว่ามักอยู่ในพื้นที่จำกัด คือ งานบ้าน งานครัว งานสวน งานหัตถกรรม และภูมิปัญญา และ “ภาพของผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือดูแลผู้อื่นโดยเฉพาะหลาน” สื่อให้เห็นการนิยามและจัดวางบทบาทว่าผู้สูงอายุมีหน้าที่ในการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนหลาน

ประการที่สอง หากพิจารณากระบวนการเกี่ยวกับการกระทำในแต่ละหลักสูตรพบว่า 1) หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ปรากฏคำกริยากลุ่มความหมายที่ผู้อื่นโดยเฉพาะหลาน “ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ” มากที่สุด ฉายให้เห็นภาพของผู้อื่นที่ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ สื่อให้เห็นการขบเน้นภาพของผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล และ 2) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ปรากฏคำกริยากลุ่มความหมายที่ผู้สูงอายุ “ทำงาน” มากที่สุด ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพด้านบวกของผู้สูงอายุว่ามีความสามารถและทำงานได้ จะเห็นได้ว่า แม้แต่ละหลักสูตรมีแนวโน้มการนำเสนอภาพผู้สูงอายุเป็นผู้กระทำ (actor) มากขึ้น แต่ความสามารถของผู้สูงอายุก็ยังคงถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่เฉพาะด้าน

6.2.2 กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ (relational processes)

ผู้ร่วมเหตุการณ์ของกลุ่มนี้ประกอบด้วย ผู้สูงอายุเป็นผู้มีคุณสมบัติ (carrier) ปรากฏร่วมกับคำกริยา เช่น เป็น มี กลายเป็น ฯลฯ และตามด้วยคุณสมบัติ (attribute) จากการวิเคราะห์พบว่า กระบวนการเกี่ยวกับสภาพที่สื่อภาพตัวแทนปรากฏทั้งสิ้น 107 ครั้ง สามารถแบ่งออกเป็น 8 กลุ่มย่อย สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3

สรุปกระบวนการเกี่ยวกับสภาพในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ผู้มีคุณสมบัติ	กลุ่มความหมาย/ตัวอย่าง/ภาพตัวแทน	2521 จำนวน (ร้อยละ)	2533 จำนวน (ร้อยละ)	2544 จำนวน (ร้อยละ)	2551 จำนวน (ร้อยละ)
ผู้สูงอายุ	สภาพที่ทรุดโทรม	22	17	12	10
	ไม่มีฟัน ไม่มีแรง เป็นไข เป็นอัมพาต	(70.97)	(45.95)	(57.14)	(52.63)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม	[1]	[1]	[1]	[1]
ผู้สูงอายุ	คุณสมบัติว่ามีความสามารถ	4	6	8	5
	มีฝีมือทางทำอาหาร เป็นนักเล่านิทาน	(12.90)	(16.22)	(38.10)	(26.32)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ	[2]	[2]	[2]	[2]

ตารางที่ 3

สรุปกระบวนการเกี่ยวกับสภาพในฉบับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร (ต่อ)

ผู้มี คุณสมบัติ	กลุ่มความหมาย/ตัวอย่าง/ ภาพตัวแทน	2521 จำนวน (ร้อยละ)	2533 จำนวน (ร้อยละ)	2544 จำนวน (ร้อยละ)	2551 จำนวน (ร้อยละ)
ผู้สูงอายุ	คุณสมบัติที่พึงประสงค์ เป็นคนขยัน เป็นคนหมั่นทำบุญให้ทาน - ผู้สูงอายุมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์	-	5 (13.51)	-	1 (5.26)
ผู้สูงอายุ	คุณสมบัติว่าสุขภาพดี แข็งแรง สายตาดี - ผู้สูงอายุเป็นผู้มีสุขภาพดี	-	3 (8.11)	1 (4.76)	1 (5.26)
ผู้สูงอายุ	คุณสมบัติที่ไม่พึงประสงค์ เป็นคนจู้จี้ ไม่มีสัจจะ ขี้เหนียว - ผู้สูงอายุมีคุณสมบัติที่ไม่พึงประสงค์	3 (9.68)	-	-	-
ผู้สูงอายุ	สภาพที่นำสงสาร ยากจน ไม่มีเงินเก็บ เหน็บหนาว - ผู้สูงอายุนำสงสาร	2 (6.45)	2 (5.41)	-	-
ผู้สูงอายุ	คุณสมบัติว่ามีทรัพย์สิน มีฐานะดี มีทรัพย์สินเงินทอง - ผู้สูงอายุเป็นผู้มีฐานะ	-	4 (10.81)	-	-
ผู้สูงอายุ	คุณสมบัติว่าเป็นอาสาสมัคร เป็นสมาชิกชมรมจิตอาสา - ผู้สูงอายุเป็นผู้มีจิตอาสา	-	-	-	2 (10.53)
รวม		31 (100)	36 (100)	21 (100)	19 (100)

จากตารางสามารถสรุปภาพรวมที่สำคัญของกระบวนการเกี่ยวกับสภาพในฉบับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตรได้ดังนี้

ประการแรก กระบวนการเกี่ยวกับสภาพในฉบับหนังสือเรียนเป็นกระบวนการที่ปรากฏอย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาเชิงปริมาณพบว่า ตัวบทหนังสือเรียนของทุกหลักสูตรเน้นนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุด้านลบมากที่สุด เช่น ผู้มีสภาพทรุดโทรม ผู้มีคุณสมบัติที่ไม่พึงประสงค์ คิดเป็นร้อยละ 87.10, 51.36, 57.14 และ 52.63 ของแต่ละหลักสูตรตามลำดับ ในขณะที่ภาพผู้สูงอายุด้านบวก เช่น เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ ปรากฏน้อย

ประการที่สอง ภาพหลักที่ถูกขับเน้นอย่างโดดเด่นในทุกหลักสูตรคือ “ภาพของผู้สูงอายุที่มีสภาพร่างกายทรุดโทรม” คิดเป็นร้อยละ 70.97, 45.95, 57.14 และ 52.63 ของแต่ละหลักสูตรตามลำดับ จะเห็นได้ว่าในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 นำเสนอภาพนี้มากที่สุด รองลงมาคือ “ภาพผู้สูงอายุที่มีความสามารถและเชี่ยวชาญ” ซึ่งปรากฏเป็นลำดับ 2

ของทุกหลักสูตร และมักปรากฏในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าทุกหลักสูตรเน้นการนำเสนอภาพผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีความทรุดโทรม ซึ่งเป็นการเน้นมิติทางร่างกายจนทำให้ไม่ได้นึกถึงภาพด้านอื่น

ประการสุดท้าย แม้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นหลักสูตรล่าสุดนำเสนอภาพด้านบวกของผู้สูงอายุจำนวนมากเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 47.37 อีกทั้งมีภาพด้านบวกย่อยในหลายมิติ เช่น ผู้สูงอายุเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ ผู้มีสุขภาพดี และผู้มีจิตอาสา อย่างไรก็ตาม ยังคงปรากฏภาพด้านลบสูงเกินร้อยละ 50 จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการเกี่ยวกับสภาพในตัวตนหนังสือเรียนเน้นนำเสนอภาพผู้สูงอายุด้านลบ กล่าวคือผู้สูงอายุมีสภาพทรุดโทรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิดที่ถูกตอกย้ำในสังคมไทย

6.2.3 กระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก (mental processes)

จากการวิเคราะห์พบว่า กระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึกที่สื่อภาพตัวแทนปรากฏทั้งสิ้น 94 ครั้ง สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4

สรุปกระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึกในตัวตนหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ผู้คิด/ รู้สึก	กลุ่มความหมาย/ตัวอย่าง/ ภาพตัวแทน	2521 จำนวน (ร้อยละ)	2533 จำนวน (ร้อยละ)	2544 จำนวน (ร้อยละ)	2551 จำนวน (ร้อยละ)
ผู้สูงอายุ	รู้สึกดีต่อหลาน	17	6	6	6
	รัก ห่วง ภูมิใจ ปลื้มใจ พอใจ ยินดี	(47.22)	(23.08)	(28.57)	(54.55)
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้ปรารถนาดีต่อหลาน	[1]	[1]	[1]	[1]
ผู้สูงอายุ	รู้สึกลบ	5	5	2	-
	เสียใจ กลัว เศร้าโศก เศร้าซึม เหงา	(13.89)	(19.23)	(9.52)	
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้ไม่มีความสุข		[2]		
ผู้สูงอายุ	ต้องการ	2	3	3	-
	ต้องการสอนเด็ก ต้องการ (ให้เป็นคนดี)	(5.56)	(11.54)	(14.29)	
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้ปรารถนาดีต่อหลาน และต้องการอบรมเด็ก				
ผู้สูงอายุ	คิด	-	2	3	1
	ลืม จำไม่ได้		(7.69)	(14.29)	(9.09)
	- ผู้สูงอายุมีสภาวะถดถอย				
ผู้สูงอายุ	รู้สึกดีที่หลานดูแล	2	4	2	-
	ดีใจ ชื่นใจ เบิกบาน สบายใจ ซาบซึ้ง	(5.56)	(15.38)	(9.52)	
	- ผู้สูงอายุเป็นผู้มีความสุขเมื่อ หลานดูแล				

ตารางที่ 4

สรุปกระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึกในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร (ต่อ)

ผู้คิด/ รู้สึก	กลุ่มความหมาย/ตัวอย่าง/ ภาพตัวแทน	2521 จำนวน (ร้อยละ)	2533 จำนวน (ร้อยละ)	2544 จำนวน (ร้อยละ)	2551 จำนวน (ร้อยละ)
ผู้สูงอายุ	รู้สึกดีที่ทำงาน พอใจ มีความสุข - ผู้สูงอายุเป็นผู้ยินดีที่ได้ทำงาน	-	2 (7.69)	-	-
หลาน	รู้สึกดีต่อผู้สูงอายุ รัก ห่วง คิดถึง มีความสุข - หลานเป็นผู้ปรารถนาดีต่อผู้สูงอายุ	9 (25.00)	4 (15.38)	5 (23.81)	4 (36.36)
เด็กทั่วไป	รู้สึกกลัว กลัว - ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่น่ากลัว	1 (2.78)	-	-	-
รวม		36 (100)	26 (100)	21 (100)	11 (100)

จากตารางสามารถสรุปภาพรวมที่สำคัญของกระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึกในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตรได้ดังนี้

ประการแรก แม้กระบวนการที่สื่อความคิดความรู้สึกมีส่วนสำคัญในการนำเสนอภาพตัวแทนของผู้สูงอายุ กล่าวคือ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุคิดและรู้สึกอย่างไร ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นความคิดความรู้สึกของผู้อื่นที่มีต่อผู้สูงอายุด้วย จากการวิเคราะห์พบว่า ภาพหลักของผู้สูงอายุที่ปรากฏทุกหลักสูตรคือ “ผู้สูงอายุรู้สึกดีต่อหลาน” ส่วนสิ่งที่ผู้อื่นรู้สึกคือ “หลานเป็นผู้ปรารถนาดีต่อผู้สูงอายุ” ภาพหลักที่ปรากฏนี้แสดงให้เห็นความรักในสถาบันครอบครัว คือ ความห่วงใยที่มีให้กันระหว่างปู่ย่าตายายกับหลาน ขณะเดียวกันก็ส่งผลกับการปฏิบัติของผู้สูงอายุต่อผู้อื่นและการปฏิบัติของผู้อื่นต่อผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุปรารถนาดีต่อหลาน จึงทำหน้าที่เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนหลานในด้านต่าง ๆ ส่วนหลานก็ปรารถนาดีต่อผู้สูงอายุ เช่นเดียวกันจึงคอยช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ

ประการที่สอง ภาพผู้สูงอายุที่ถูกนำเสนอรองลงมาซึ่งพบในบางหลักสูตรคือ “ภาพผู้สูงอายุที่ไม่มีความสุข” ภาพนี้มักปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 สะท้อนให้เห็นความรู้สึกด้านลบของผู้สูงอายุ

6.2.4 กระบวนการเกี่ยวกับการพูด (verbal processes)

กระบวนการเกี่ยวกับการพูดในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยนี้อาจพบทั้งคำกริยาบ่งการพูด เช่น บอกว่า พูดว่า เล่าว่า ฯลฯ และอาจไม่ปรากฏคำกริยาบ่งการพูด เนื่องจาก

ตัวบทหนังสือเรียนมีลักษณะเป็นบทสนทนาพร้อมด้วย จากการวิเคราะห์พบว่า กระบวนการเกี่ยวกับการพูดที่สื่อภาพตัวแทนผู้สูงอายุ สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5

สรุปกระบวนการเกี่ยวกับการพูดในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ผู้พูด	กลุ่มความหมาย/ตัวอย่าง/ ภาพตัวแทน	2521	2533	2544	2551
		การปรากฏ	การปรากฏ	การปรากฏ	การปรากฏ
ผู้สูงอายุ	ประเด็นเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอน ย่ำสอนว่าถ้าคนแปลกหน้าให้ของอย่ารับ - ผู้สูงอายุเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลาน	●●● ¹	●●●	●●●	●●●
ผู้สูงอายุ	ประเด็นเกี่ยวกับการดูแลหลาน ยายบอกว่าจะทำทอดมันยอดตำลึงให้กิน - ผู้สูงอายุเป็นผู้ช่วยเหลือดูแลหลาน	●	●	●	●
ผู้สูงอายุ	ประเด็นเกี่ยวกับความสามารถ ป้ามันเล่าว่า “ป้าเป็นสมาชิกชมจิตอาสา” - ผู้สูงอายุสามารถทำงานได้	-	-	-	●
ผู้สูงอายุ	ประเด็นด้านลบเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ย่ำรำพันว่ายาที่แก่แล้วเหมือนไม้ไผ่ผึ่ง - ผู้สูงอายุมีร่างกายทรุดโทรม	●	-	-	-
ผู้อื่น	ประเด็นเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ “ฉันจะเลี้ยงย่า” ซูใจพูด - ผู้อื่นเป็นผู้ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ	●●●	●●●	●●	●●
ผู้อื่น	ประเด็นเกี่ยวกับความสามารถ สมคิดเล่าว่าปู่กับย่าของเขาเลี้ยงหอยมุก - ผู้สูงอายุสามารถทำงานได้	●●	●●	●●	●●●
ผู้อื่น	ประเด็นเกี่ยวกับผู้สูงอายุดูแลผู้อื่น “ย่าเลี้ยงฉันมาสิบสามปี” ซูใจพูด - ผู้สูงอายุเป็นผู้ช่วยเหลือดูแลผู้อื่น	●●	●	●	●
ผู้อื่น	ประเด็นด้านลบเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สมคิดบอกกับเพื่อนว่า “ปู่ของฉันป่วย” - ผู้สูงอายุมีร่างกายทรุดโทรม	●●	●	●	●

จากตารางสามารถสรุปภาพรวมที่สำคัญของกระบวนการเกี่ยวกับการพูดในตัวบทหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตรได้ดังนี้

¹ ผู้วิจัยแบ่งตามความถี่ของการปรากฏจากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) ●●● หมายถึง ปรากฏชัดเจน
2) ●● หมายถึง ปรากฏทั่วไป และ 3) ● หมายถึง ปรากฏน้อย

ประการแรก กระบวนการเกี่ยวกับการพูดในตัวบทหนังสือเรียนปรากฏอย่างโดดเด่นจากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าปรากฏทั้ง “เสียงของผู้สูงอายุ” และ “เสียงของผู้อื่น” เช่น หลาน ลูก ฯลฯ รวมถึงเสียงของผู้เรียบเรียงตัวบทด้วย หากพิจารณาด้านปริมาณพบว่า หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรประถมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 มักปรากฏเสียงของผู้อื่นที่กล่าวถึงผู้สูงอายุซึ่งมากกว่าเสียงของผู้สูงอายุเอง ส่วนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เริ่มปรากฏเสียงของผู้สูงอายุจำนวนมาก

ประการที่สอง เสียงของผู้อื่นที่กล่าวถึงผู้สูงอายุพบว่า สิ่งที่พูด (verbiage) มักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งปรากฏทุกหลักสูตรและพบมากในหลักสูตร พ.ศ. 2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 สื่อให้เห็นว่าผู้อื่นนิยามความหมายว่าเป็นผู้ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ต้องการการดูแล ถัดมาคือประเด็นเกี่ยวกับความสามารถซึ่งพบมากในหลักสูตร พ.ศ. 2551 สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุที่สามารถทำงานได้ ซึ่งเป็นภาพบวก นอกจากนี้พบว่าผู้อื่นกล่าวถึงผู้สูงอายุในประเด็นด้านลบด้วย สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม แม้พบจำนวนน้อย แต่ก็สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อด้านลบของผู้อื่นที่มีต่อผู้สูงอายุ

ประการสุดท้าย ด้านเสียงของผู้สูงอายุพบว่า สิ่งที่พูดมักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนหลานซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในทุกหลักสูตร สื่อให้เห็นการจัดวางบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุว่าเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลาน ส่วนประเด็นอื่น ๆ ที่พบในบางหลักสูตร เช่น ประเด็นเกี่ยวกับความสามารถซึ่งมักพบในหลักสูตร พ.ศ. 2551 สื่อภาพผู้สูงอายุสามารถทำงานได้ ประเด็นด้านลบเกี่ยวกับผู้สูงอายุซึ่งมักพบในหลักสูตร พ.ศ. 2521 แสดงให้เห็นการนิยามความหมายจากผู้สูงอายุเองว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้มีสภาพร่างกายทรุดโทรม

6.3 ภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ผู้วิจัยจะนำผลจากการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาการใช้คำอ้างถึงและชนิดกระบวนการมาสรุปเป็นภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยในหนังสือเรียนภาษาไทย หลังจากนั้นจะกล่าวถึงภาพตัวแทนที่ละภาพ และภาพตัวแทนเหล่านี้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาประเภทใดบ้าง ทั้งนี้สามารถสรุปภาพตัวแทนผู้สูงอายุในหนังสือเรียนภาษาไทยได้ 8 ภาพ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6

สรุปภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตร

ภาพตัวแทนผู้สูงอายุ	2521	2533	2544	2551
	การปรากฏ	การปรากฏ	การปรากฏ	การปรากฏ
1) ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล	●●●	●●●	●●●	●●●
- ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล	●●●	●●●	●●●	●●●
- ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ไม่มีความสุข	●●	●●	●	-
- ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่น่าสงสาร	●	●	-	-
2) ผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม	●●●	●●●	●●●	●●●
3) ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนหลาน	●●●	●●●	●●●	●●●
- ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลหลาน	●●●	●●	●●	●●●
- ผู้สูงอายุเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลาน	●●●	●●●	●●●	●●●
4) ผู้สูงอายุเป็นผู้มีศักยภาพ	●●	●●	●●●	●●●
- ผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถทำงาน	-	-	-	-
- ผู้สูงอายุเป็นผู้มีฐานะสามารถดูแลตนเองได้	-	●	-	-
- ผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถเรียนรู้	●	-	-	●
5) ผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี	●●	●●	●●	●●
6) ผู้สูงอายุเป็นผู้มีสุขภาพดี	-	●	●	●
7) ผู้สูงอายุเป็นผู้ประพฤติไม่ดี	●	-	●	-
8) ผู้สูงอายุเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อชุมชน	-	-	-	●

6.3.1 ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล

วาทกรรมหนังสือเรียนภาษาไทยทุกหลักสูตรนำเสนอภาพตัวแทนนี้อย่างโดดเด่นจากการวิเคราะห์พบว่าภาพตัวแทนนี้ประกอบสร้างจากภาพตัวแทนย่อย คือ ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแลซึ่งปรากฏชัดเจน ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ไม่มีความสุข และผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่น่าสงสาร ดังนี้

- (3) ผู้หญิงควรเอื้อเพื่อให้ที่นั่งแก่เด็ก คนแก่ และคนพิการ (ป.3 ล.1, 2533, น. 71)

ส่วนที่ขีดเส้นใต้ข้างต้นคือ “เด็ก คนแก่ และคนพิการ” เป็นการอ้างถึงแบบเป็นกลุ่มเดียวกัน (association) ซึ่งจัดเป็นกลุ่มบุคคลเปราะบางตามมุมมองของรัฐ คือ เป็นบุคคลในภาวะพึ่งพิงที่ต้องได้รับความช่วยเหลือและดูแล (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2567) การอ้างถึงผู้สูงอายুর่วมกับกลุ่มบุคคลอื่นนั้นเป็นการสื่อความหมายว่า

ผู้สูงอายุมีลักษณะไปในทิศทางเดียวกันกับผู้พิการ อีกทั้งผู้สูงอายุถูกนำเสนอเป็นผู้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้อื่น ยิ่งสื่อให้เห็นภาพของผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น แม้กลวิธีการใช้การอ้างถึงนี้จะปรากฏน้อย แต่ก็สะท้อนให้เห็นการจัดวางตำแหน่งผู้สูงอายุในฐานะเป็นผู้ที่ต้องการได้รับการดูแลได้อย่างชัดเจน

- (4) เห็นผู้เฒ่าเข้าประคอง ช่วยถือของช่วยจูงเดิน (ป.5 ล.1, 2551, น. 258)
- (5) บิดิตอบว่ายายใช้เหงือก แต่เคี้ยวไม่ละเอียดก็ต้องกลืนลงไป จึงต้องหาอาหารอ่อน ๆ ให้ (ป.2 ล.2, 2521, น. 70)

จากตัวอย่างเป็นกลวิธีการใช้กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ ซึ่งปรากฏโดดเด่นในทุกหลักสูตร ผู้กระทำส่วนใหญ่คือหลาน ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ “เข้าประคอง” “ช่วยถือของ” “ช่วยจูงเดิน” “ต้องหาอาหารอ่อน ๆ ให้” เป็นคำกริยาที่มีความหมายเกี่ยวกับการช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นกลุ่มความหมายที่ปรากฏมากในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร และ “ผู้เฒ่า” “ยาย” เป็นเป้าของการกระทำ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า มักเป็นการช่วยเหลือดูแลในชีวิตประจำวัน แสดงให้เห็นว่าหลานเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันก็สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องการการช่วยเหลือดูแลจากหลาน

- (6) ปู่ตาของเรา เจียบเหงาเหน้อยหน่าย
ลูกหลานทั้งหลาย มันหมายแทนคุณ (ป.2 ล.1, 2533, น. 65)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก ผู้สูงอายุ “ปู่ตา” เป็นผู้รู้สึก ส่วนที่ขีดเส้นใต้คำว่า “เจียบเหงา” หมายถึง เปลาเปเลี้ยว ว้าเหว่ อ้างว้าง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 294) ส่วน “เหน้อยหน่าย” หมายถึง เบื่อหน่าย เอือมระอา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1413) จะเห็นได้ว่า ผู้ผลิตวาทกรรมแสดงให้เห็นความรู้สึกด้านลบของผู้สูงอายุว่าเหงาและเบื่อหน่าย สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ไม่มีความสุข ดังนั้นลูกหลานจึงต้องดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุ

6.3.2 ผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม

วาทกรรมหนังสือเรียนภาษาไทยทุกหลักสูตรนำเสนอภาพตัวแทนนี้อย่างโดดเด่นดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

- (7) ชายชรา...มีผมและหนวดสีขาว ผิวหนังเหี่ยวย่นและตกกระเป็นจุด สีน้ำตาลเต็มตัว (ป.4 ล.2, 2521, น. 12)
- (8) ร่างกายของปู่ทรุดโทรมลงมาก เพราะมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน (ป.5 ล.1, 2533, น. 73)

(9) คุณตาสายตายาวต้องสวมแว่นตา (ป.4 ล.1, 2521, น. 165)

คำอ้างถึงผู้สูงอายุ “ชายชรา” เป็นกลวิธีการอ้างถึงผู้สูงอายุแบบประเมินคุณค่าว่าทรุดโทรม คำว่า “ชรา” หมายถึง “แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 360) คำนี้จึงมีนัยความหมายในทางลบ แม้กลวิธีนี้ปรากฏน้อยแต่ก็เป็นการเน้นนำเสนอภาพผู้สูงอายุในมิติของความเสื่อมถอย นอกจากนี้ ส่วนที่ขีดเส้นใต้ ได้แก่ “มีผมและหนวดสีขาว ผิวหนังที่เขี้ยวและตกระเป็นจุดสีน้ำตาลเต็มตัว” “ทรุดโทรมลงมาก” “มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน” “สายตายาว” เป็นกระบวนการเกี่ยวกับสภาพที่บรรยายสภาพที่ทรุดโทรม ซึ่งเป็นกลุ่มความหมายที่ปรากฏมากที่สุดในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร สะท้อนว่าเมื่อมีอายุมากแล้วจะมีสภาวะที่ถดถอย สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุว่ามีสภาพปัญหาด้านร่างกาย อีกทั้งพบการใช้กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ ได้แก่ “สวมแว่นตา” ซึ่งเป็นคำกริยาที่มีความหมายเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์ช่วยเหลือ สะท้อนว่าผู้สูงอายุเป็นผู้มีความเสื่อมด้านร่างกายจึงต้องใช้อุปกรณ์ช่วยในการมองเห็น จะเห็นได้ว่า การประกอบสร้างภาพตัวแทนผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรมสื่อให้เห็นการด้อยหรือไร้ความสามารถของผู้สูงอายุ

(10) บ้า... ฉันคนแก่จำไม่ได้ (ป.6 ล.2, 2533, น. 2)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก ผู้สูงอายุมิบทบาทเป็นผู้คิดว่า “จำไม่ได้” สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีสภาวะเสื่อมถอยด้านความจำ

6.3.3 ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนหลาน

วาทกรรมหนังสือเรียนภาษาไทยทุกหลักสูตรนำเสนอภาพตัวแทนอย่างโดดเด่นจากการวิเคราะห์พบว่าภาพตัวแทนนี้ประกอบสร้างจากภาพตัวแทนย่อย คือ ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลหลาน และผู้สูงอายุเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลาน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

(11) ยายช่วยเลี้ยงเอียด เพราะแม่ของเอียดต้องทำงานนอกบ้าน
(ป.6 ล.2, 2533, น. 2)

จากตัวอย่าง “ยาย” เป็นการอ้างถึงผู้สูงอายุแบบระบุความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งปรากฏมากที่สุดในทุกหลักสูตร แสดงถึงการเน้นนำเสนอบทบาทความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างยายกับหลาน อีกทั้งสื่อให้เห็นบทบาทของผู้สูงอายุที่ต้องรับผิดชอบหน้าที่ดูแลหลานในครอบครัว จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้กระทำ ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ “ช่วยเลี้ยง” เป็นกลวิธีการใช้กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำที่มีความหมายเกี่ยวกับการช่วยเหลือดูแล ซึ่งเป็นกลุ่มความหมายที่ปรากฏมากในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร และมีหลาน “เอียด” เป็นเป้าหมายของการกระทำ แสดงให้เห็นว่าเมื่อแม่ต้องออกไปทำงาน ยายจึงรับหน้าที่เลี้ยงดูหลานแทนเนื่องจากไม่ได้ทำงาน

(12) ย่าก็รักเราเหมือนแก้วตา (ป.4 ล.1, 2521, น. 74)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก ผู้สูงอายุเป็นผู้รู้สึก ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ “รัก” เป็นคำกริยาเกี่ยวกับความรู้สึกดีต่อหลาน ซึ่งเป็นกลุ่มความหมายที่ปรากฏมากที่สุดในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร ส่วน “รักเราเหมือนแก้วตา” เป็นการใช้ความเปรียบเทียบกับสิ่งที่รักยิ่ง สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่รักและปรารถนาดีต่อหลาน ดังนั้นจึงดูแลเลี้ยงดูหลาน

(13) ยายบอกหลานสาวว่า “เป็นลูกผู้หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว ไม่ปล่อยให้ปล่อยตัวไปกับใครๆ ก่อนวันแต่งงาน” (ป.5 ล.1, 2551, น. 255)

จากตัวอย่างเป็นการใช้กระบวนการเกี่ยวกับการพูด ผู้พูดคือ “ยาย” มีคำกริยาบ่งการพูด คือ “บอกว่า” และส่วนที่เป็นตัวเอียงเป็นสิ่งที่พูด สิ่งที่พูดจะเห็นว่าเป็นประเด็นเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนหลานในด้านการประพฤติปฏิบัติตัว สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลานโดยเฉพาะด้านศีลธรรม

6.3.4 ผู้สูงอายุเป็นผู้มีศักยภาพ

ภาพตัวแทนนี้ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียนทุกหลักสูตร จากการวิเคราะห์พบว่าภาพตัวแทนนี้ประกอบสร้างจากภาพตัวแทนย่อย ส่วนใหญ่คือภาพผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถทำงานและมีความเชี่ยวชาญ นอกจากนี้พบภาพผู้สูงอายุเป็นผู้เรียนรู้ได้และผู้สูงอายุเป็นผู้มีฐานะสามารถดูแลตัวเองได้ แต่ปรากฏน้อย ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

(14) ยายกำลังกวาดหยากไย่ตามเพดานและข้างฝา (ป.3 ล.2, 2521, น. 68)(15) ปู่ชมนั่งสานตะกร้าอยู่บนแคร่ (ป.3 ล.2, 2551, น. 24)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ ผู้กระทำคือ “ยาย” “ปู่ชม” ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ “กำลังกวาดหยากไย่” และ “นั่งสานตะกร้า” เป็นคำกริยาที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำงาน ซึ่งเป็นกลุ่มความหมายที่ปรากฏมากในหนังสือเรียนแต่ละหลักสูตร ในที่นี้คืองานบ้านและศิลปหัตถกรรมด้านการจักสาน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า มักเป็นงานบ้าน งานครัว งานสวน และงานหัตถกรรม สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถทำงานได้

(16) ยายเป็นคนมีฝีมือในการทำกับข้าวแบบไทย ไม่ว่าจะเป็นแกงเผ็ด หลนน้ำพริก ตลอดจนขนมไทย ๆ (ป.6 ล.2, 2533, น. 5)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับสภาพ ผู้มีคุณสมบัติคือ “ยาย” ซึ่งเป็นผู้สูงอายุ ปรากฏร่วมกับคำกริยาบอกคุณสมบัติ “เป็น” และส่วนที่ขีดเส้นใต้ “เป็นคนมีฝีมือ

ในการทำกับข้าวแบบไทย” เป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวกับความสามารถ สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญ

6.3.5 ผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

ภาพตัวแทนนี้ปรากฏทั่วไปในวาทกรรมหนังสือเรียนทุกหลักสูตร ดังตัวอย่าง

- (17) ยาย...ไปทำบุญที่วัดโพธิ์ (ป.2 ล.2, 2551, น. 75)
- (18) ยายถือปิ่นโตและพานดอกไม้รูปเทียนจะไปวัด เพราะเป็นวันธรรมสวนะ (ป.6 ล.1, 2521, น. 2)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ ผู้กระทำคือ “ยาย” ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ “ไปทำบุญ” “ถือปิ่นโตและพานดอกไม้รูปเทียนจะไปวัด” เป็นคำกริยาที่มีความหมายเกี่ยวกับการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ “วันธรรมสวนะ” หรือ “วันพระ” คือวันประชุมของพุทธศาสนิกชนเพื่อปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาประจำสัปดาห์ สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

6.3.6 ผู้สูงอายุเป็นผู้มีสุขภาพดี

ภาพตัวแทนนี้ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียนบางหลักสูตรซึ่งพบน้อย ดังตัวอย่าง

- (19) ปู่ของมะยมอายุ 70 ปีแล้ว แต่ยังแข็งแรงและสายตาดี (ป.3 ล.2, 2551, น. 24)

จากตัวอย่างข้างต้น “ปู่ของมะยม” เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ ส่วนที่ขีดเส้นใต้ “ยังแข็งแรงและสายตาดี” เป็นกระบวนการเกี่ยวกับสภาพที่มีคุณสมบัติว่าสุขภาพดี สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ยังมีสุขภาพแข็งแรง อย่างไรก็ตาม คำว่า “แต่” ที่ความได้ว่า การมีอายุมากกับความแข็งแรงและสายตาดีนั้นเป็นคุณสมบัติที่ขัดแย้งกัน สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้ผลิตวาทกรรมที่มีต่อผู้สูงอายุว่า การเป็นผู้สูงอายุนั้นเป็นสภาวะที่ไม่พึงประสงค์

- (20) ตายังได้ออกกำลังกายด้วยการรดน้ำพรวนดิน (ป.3 ล.1, 2533, น. 27)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ ผู้กระทำคือ “ตา” ส่วนที่ขีดเส้นใต้คือ “ออกกำลังกายด้วยการรดน้ำพรวนดิน” เป็นคำกริยาที่มีความหมายเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ สื่อให้เห็นว่าผู้สูงอายุทำกิจกรรมเพื่อรักษาสุขภาพ

6.3.7 ผู้สูงอายุเป็นผู้ประพจน์ไม่ดี

ภาพตัวแทนนี้ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียนบางหลักสูตรซึ่งพบน้อย ดังตัวอย่าง

- (21) ตาเหลวเหมือนนอสรพิษ ไม่มีสัจจะ ให้ขอยืมเรือไป กลับทรยศ
เอาลำอื่นมาเปลี่ยน (ป.4 ล.2, 2521, น. 65)

จากตัวอย่างเป็นกระบวนการเกี่ยวกับสภาพ ผู้มีคุณสมบัติคือ “ตาเหลว” ส่วนที่ขีดเส้นใต้ “ไม่มีสัจจะ” เป็นการบรรยายคุณสมบัติที่ไม่พึงประสงค์ อีกทั้งมีการเปรียบผู้สูงอายุว่าเหมือนนอสรพิษ ซึ่งหมายถึง “คนชั่วที่ทำร้ายผู้มีพระคุณ” (นาวรรณ พันธุเมธา, 2559, น. 192) สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุมีลักษณะและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

6.3.8 ผู้สูงอายุเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อชุมชน

ภาพตัวแทนนี้ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียนหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เท่านั้น ซึ่งพบน้อย ดังตัวอย่าง

- (22) กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มหนึ่ง...เป็นสมาชิกของชมรมจิตอาสา มาคอยช่วย
ผู้ป่วยและบริการพาไปห้องตรวจโรค ห้องจ่ายยาหรือห้องจ่ายเงิน
(ป.5 ล.1, 2551, น. 226)

จากตัวอย่างข้างต้น “กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มหนึ่ง” เป็นการอ้างถึงผู้สูงอายุแบบอิงกลุ่ม สื่อให้เห็นภาพผู้สูงอายุรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ส่วนที่ขีดเส้นใต้ “เป็นสมาชิกของชมรมจิตอาสา” เป็นกระบวนการเกี่ยวกับสภาพ ที่มีคุณสมบัติว่าเป็นอาสาสมัคร นอกจากนี้ “มาคอยช่วยผู้ป่วยและบริการพาไปห้องตรวจโรค ห้องจ่ายยาหรือห้องจ่ายเงิน” เป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำที่เกี่ยวกับการทำกิจกรรมเพื่อชุมชน กระบวนการเหล่านี้ สื่อให้เห็นภาพตัวแทนผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีจิตอาสาและทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยขอสรุปภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยของแต่ละหลักสูตรเป็น 3 กลุ่มใหญ่ได้ดังนี้

กลุ่มแรก ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนทุกหลักสูตรและปรากฏอย่างโดดเด่นมี 3 ภาพ ได้แก่ “ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล” และ “ผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม” ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพด้านลบ และ “ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนหลาน” ซึ่งเป็นภาพด้านบวก

1. “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล” มีภาพหลักคือผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล และมีภาพย่อยคือผู้สูงอายุเป็นผู้ไม่มีความสุขและเป็นผู้นำสงสาร แม้ภาพตัวแทนนี้ปรากฏมากในทุกหลักสูตร แต่พบว่าถูกขับเน้นอย่างโดดเด่นมากในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรประถมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 นอกจากนี้ หากพิจารณาภาพตัวแทนย่อยพบว่าทั้ง 2 หลักสูตรข้างต้นปรากฏภาพตัวแทนย่อยด้านลบในมิติที่หลากหลาย คือ ภาพผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล ผู้ไม่มีความสุขและนำสงสาร ยิ่งแสดงให้เห็นการตอกย้ำการนำเสนอภาพด้านลบของผู้สูงอายุ

2. “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม” ด้านปริมาณพบว่าภาพนี้ถูกขบขันอย่างโดดเด่นมากในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 กล่าวได้ว่าภาพตัวแทนนี้สื่อให้เห็นการเน้นนำเสนอมิติด้านความเสื่อมถอยทางร่างกายของผู้สูงอายุ

3. “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนหลาน” มีภาพย่อยคือผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลหลานและเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลาน จะเห็นได้ว่า แม้ภาพตัวแทนนี้แสดงให้เห็นภาพด้านบวกของผู้สูงอายุ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการนิยามผู้สูงอายุว่ามีหน้าที่ในการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนหลานซึ่งเป็นมิติเดียวเท่านั้น

กลุ่มที่สอง ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร อย่างไรก็ตามอาจไม่ได้ปรากฏเด่นชัดหรือปรากฏไม่สม่ำเสมอ มี 2 ภาพ ได้แก่ “ผู้สูงอายุเป็นผู้มีศักยภาพ” และ “ผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี” ซึ่งเป็นภาพด้านบวก 1) “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้มีศักยภาพ” มีภาพหลักคือผู้สูงอายุสามารถทำงานและมีความเชี่ยวชาญ ส่วนภาพย่อยว่าผู้สูงอายุเป็นผู้เรียนรู้ได้และมีฐานะดูแลตัวเองได้ปรากฏน้อย ภาพตัวแทนนี้ปรากฏทั่วไปในหนังสือเรียนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรประถมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 หลังจากนั้นถูกขบขันเพิ่มขึ้นในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ภาพตัวแทนนี้สื่อให้เห็นภาพของผู้สูงอายุด้านความสามารถ และ 2) “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี” ภาพตัวแทนนี้ปรากฏทั่วไปซึ่งเป็นภาพด้านบวก แต่อีกนัยหนึ่งก็อาจทำให้เกิดภาพการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุในมุมที่จำกัด

กลุ่มที่สาม ภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนบางหลักสูตรซึ่งปรากฏน้อย มี 3 ภาพ ได้แก่ 1) “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้มีสุขภาพดี” พบในหนังสือเรียน 3 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรประถมศึกษาฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ภาพนี้สื่อให้เห็นภาพด้านบวกของผู้สูงอายุ 2) “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้ประพฤติไม่ดี” พบในหนังสือเรียน 2 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ภาพตัวแทนนี้สื่อให้เห็นลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของผู้สูงอายุ และ 3) “ภาพตัวแทนผู้สูงอายุเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อชุมชน” พบเฉพาะในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นหลักสูตรล่าสุดเท่านั้น แม้ภาพนี้สื่อให้เห็นภาพด้านบวกของผู้สูงอายุแต่ก็ยังปรากฏน้อย

6.4 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นงานด้านภาษาศาสตร์ซึ่งเน้นวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีวิจัยเชิงขอล่าถึงวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมโดยสรุป ดังนี้

6.4.1 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม

ด้านการผลิตพบว่า วาทกรรมหนังสือเรียนทุกหลักสูตรนั้นผลิตโดยรัฐ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้อำนาจผู้เกี่ยวข้องด้านการศึกษาเป็นผู้เรียบเรียงด้วยบท เช่น คณะกรรมการ

ที่ปรึกษา คณะกรรมการจัดทำหนังสือ ผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา ฯลฯ อีกทั้งหนังสือมักให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เรียบเรียงตัวบทโดยระบุคุณวุฒิทางวิชาการหรือตำแหน่งบริหาร เช่น ศาสตราจารย์กิตติคุณ อธิบดีกรมวิชาการ เป็นต้น นอกจากนี้หนังสือทุกหลักสูตรต้องมีประกาศของกระทรวงศึกษาธิการเรื่องอนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน ซึ่งมีตราครุฑพร้อมผู้มีอำนาจลงนามด้วย กระบวนการเหล่านี้ทำให้ผู้รับสารเกิดความเชื่อมั่นว่าหนังสือเรียนเหล่านี้ผ่านกระบวนการกลั่นกรองที่ “ถูกต้อง” และ “น่าเชื่อถือ” ในระดับชาติ กล่าวได้ว่า รัฐผูกขาดอำนาจในการเข้าถึงการผลิตหนังสือเรียน *ด้านวัตถุประสงค์พบว่า* หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนเพื่อให้ความรู้ อีกทั้งยังใช้เพื่อปลูกฝังความคิดที่รัฐเห็นว่าถูกต้องและเหมาะสมแก่ผู้เรียนด้วย (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554) *ด้านการกระจายตัวบทพบว่า* เนื่องจากการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ คือเด็กทุกคนจำเป็นต้องใช้หนังสือเรียนเหล่านี้ อีกทั้งหนังสือเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ผลิตซ้ำได้ไม่จำกัด จะเห็นได้ว่าหนังสือแต่ละระดับชั้นของทุกหลักสูตรมีจำนวนตีพิมพ์ต่อครั้งสูงเป็นหลักแสนถึงหลักล้านเล่ม และมีจำนวนครั้งที่ตีพิมพ์สูงหลายสิบครั้ง เช่น หนังสือเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เล่ม 2 ของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับพิมพ์ครั้งแรกมีจำนวนสูงถึง 2,000,000 เล่ม ดังนั้นความคิดความเชื่อที่แฝงอยู่ในวาทกรรมหนังสือเรียนก็สามารถถ่ายทอดและแพร่กระจายไปสู่คนในวงกว้างได้

ด้านกรบบริโภคและตีความตัวบทพบว่า หนังสือเรียนที่ผลิตโดยผู้เชี่ยวชาญและผ่านการตรวจสอบจากรัฐได้รับการตีความว่าเป็น “ความรู้มาตรฐาน” และเชื่อว่า “ถูกต้องและเหมาะสม” อุดมการณ์ในหนังสือเรียนจึงได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามโดยผู้อ่าน อีกทั้งครูเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาจากหนังสือเรียนไปสู่นักเรียน ความรู้และความคิดในหนังสือเรียนจึงกลายเป็นสิ่งที่นักเรียนเชื่อว่าถูกต้องและเหมาะสมโดยมิได้โต้แย้ง (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554, น. 362) ประกอบกับผู้ปกครองก็มีส่วนในการถ่ายทอดเนื้อหาในหนังสือเรียนให้บุตรหลานเพิ่มเติมนอกห้องเรียนด้วย ซึ่งทั้งครูและผู้ปกครองก็เป็นผู้รับสารจากการอ่านหนังสือนี้เช่นกัน นอกจากนี้ ผู้รับสารหลักคือเด็กวัยเรียน อายุระหว่าง 6-12 ปี ซึ่งเป็นวัยที่พร้อมจะซึมซับ จดจำ เกิดการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2549; หัตยา ดำรงผล, 2560) จึงเป็นวัยที่เหมาะสมแก่การปลูกฝังอุดมการณ์เป็นอย่างดี ดังนั้นวาทกรรมหนังสือเรียนซึ่งผลิตอยู่ในการควบคุมดูแลของรัฐ อีกทั้งถูกถ่ายทอดโดยครูและผู้ปกครองนั้นจึงเป็นวาทกรรมที่มีอิทธิพลสามารถถ่ายทอดความคิดความเชื่อไปสู่ผู้รับสารได้

6.4.2 วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural practice) คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบทสังคมวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้

1) แนวคิดที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมไทย

“แนวคิดเกี่ยวกับกตัญญูกตเวที” เป็นหลักคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มุ่งเน้นพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกในบุญคุณและต้องตอบแทนผู้มีพระคุณบุคคลเหล่านั้นอยู่ในสถานะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ฯลฯ ก็ต้องตอบแทนคุณท่าน

ตามโอกาสที่เหมาะสม เช่น การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ การรับใช้ดูแล ความเคารพเชื่อฟัง (สุวรรณ ลิ้ม, 2560) อีกแนวคิดคือ “เรื่องความอาวุโส” จะเห็นได้ว่า คนไทยได้รับการอบรม ให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เชื่อฟัง และเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากเป็นผู้มีประสบการณ์มากกว่า (สุพัตรา สุภาพ, 2543) กล่าวได้ว่า แนวคิดดังกล่าวเป็นการจัดวางตำแหน่งผู้สูงอายุว่าเป็น ผู้ที่สมควรได้รับการดูแล โดยมีหลานทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เนื่องจากการ เป็นการแสดงความเคารพและกตัญญูทวดต่อผู้สูงอายุ แนวคิดเหล่านี้จึงกลายเป็นสิ่งที่ สังคมไทยยึดถือและปฏิบัติกันโดยทั่วไป และเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อวาทกรรมหนังสือเรียน ดังเห็นได้จากการนำเสนอภาพของผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแลซึ่งเป็นภาพที่ถูก ขบขันมาก

นอกจากนี้ “แนวคิดคุณค่าและบทบาทผู้สูงอายุในครอบครัว” ก็เป็นแนวคิดสำคัญ ในสังคมไทย เนื่องจากผู้สูงอายุมีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ มานาน จึงได้รับการยอมรับและ เคารพนับถือจากลูกหลาน จะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญ เช่น บทบาทการถ่ายทอด ประสบการณ์ทางสังคมให้แก่ลูกหลาน บทบาทการช่วยเหลือดูแลหลานในฐานะผู้สนับสนุนร่วมกับ บิดามารดาของหลาน บทบาทการปลูกฝังและอบรมสั่งสอนคุณธรรมแก่เด็ก (บรรลุ ศิริพานิช, 2542; หทัยรัตน์ ชัยยุทธภูมิ, 2548) กล่าวได้ว่า แนวคิดนี้เป็นการกำหนดความรับผิดชอบ ของผู้สูงอายุว่าต้องเป็นผู้ทำหน้าที่เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนหลาน ซึ่งบทบาทหน้าที่นี้ปรากฏ มายาวนานต่อเนื่องในดวับทหนังสือเรียน

2) การแพทย์และสาธารณสุข

ในทางหลักเวชศาสตร์ผู้สูงอายุมองว่า ความแก่หรือความชรา หมายถึง การสูญเสีย ความสามารถในการทำงานของสรีรวิทยา (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2544) แม้เป็นมุมมอง ทางวิทยาศาสตร์ แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการกำหนดความหมายและตอกย้ำภาพของผู้สูงอายุ ที่เต็มไปด้วยโรคและความเสื่อมถอยที่ต้องได้รับการดูแล

3) นโยบายรัฐและกฎหมายที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

นโยบายผู้สูงอายุช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) มุ่งเน้นการสงเคราะห์ และช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ยากไร้ (ปิยากร หวังมหาพร, 2554, น. 19-24) ส่วนหนึ่งเป็นการตอบแทน คุณงามความดีและแสดงความกตัญญูทวดต่อผู้สูงอายุของประเทศ (กำจร หลุยยะพงศ์, 2553, น. 209-211) อาจกล่าวได้ว่าการเน้นนำเสนอภาพผู้สูงอายุที่อ่อนแอในหนังสือเรียน หลักสูตรประถมศึกษ พ.ศ. 2521 ที่มากกว่าหลักสูตรอื่นนั้นส่วนหนึ่งอาจสอดคล้องกับ นโยบายขณะนั้นที่มุ่งเน้นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 ประเด็นเรื่องผู้สูงอายุได้รับความสนใจมากขึ้น เนื่องจากได้รับ อิทธิพลจากสหประชาชาติ (ปิยากร หวังมหาพร, 2554, น. 29-44) และในปี พ.ศ. 2532 เครือข่ายชมรมผู้สูงอายุร่วมกันจัดตั้งองค์กร “สมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ซึ่งเริ่มเน้น ให้ผู้สูงอายุเริ่มทำกิจกรรมและผลักดันนโยบายต่าง ๆ นโยบายดังกล่าวอาจทำให้ปรากฏ ภาพผู้สูงอายุด้านบวกเพิ่มขึ้นในหลักสูตรต่อมา ดังจะเห็นได้จากเริ่มพบภาพผู้สูงอายุเป็น

ผู้มีสุขภาพดีตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา และเริ่มเน้นนำเสนอภาพผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถทำงานอย่างโดดเด่น ตั้งแต่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2545 ได้รับแนวคิดผู้สูงอายุเป็นพหุฒิพลัง (active aging) จากองค์การอนามัยโลก กล่าวคือ ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีศักยภาพ ยังคงมีความสามารถ เพียงแต่รัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งปรากฏในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 (กฤษฎีกา พ.ศ. 2553, น. 490) แนวคิดและนโยบายดังกล่าวส่งผลให้ในหนังสือเรียนหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เริ่มปรากฏภาพผู้สูงอายุมารวมกลุ่มกันทำประโยชน์แก่ผู้อื่น

7. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ภาพตัวแทนของผู้สูงอายุที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยชั้นประถมศึกษาตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2521-2551 จำนวน 4 หลักสูตร โดยใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลัฟ (Fairclough, 1995) ผลการศึกษาพบว่า วาทกรรมหนังสือเรียนใช้กลวิธีทางภาษาที่สำคัญหลายกลวิธี เช่น การอ้างถึงแบบระบอบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ กระบวนการเกี่ยวกับการพูด วาทกรรมหนังสือเรียนทุกหลักสูตรเลือกขบเน้นว่า “ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องได้รับการดูแล” และ “ผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม” ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพด้านลบ และ “ผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนหลาน” ซึ่งเป็นภาพด้านบวก ส่วนภาพที่ปรากฏทุกหลักสูตรแต่อาจไม่ได้ปรากฏเด่นชัดหรือไม่สม่ำเสมอ ได้แก่ “ผู้สูงอายุเป็นผู้มีศักยภาพ” และ “ผู้สูงอายุเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี” ซึ่งเป็นภาพด้านบวก และภาพที่ปรากฏบางหลักสูตร ได้แก่ “ผู้สูงอายุเป็นผู้มีสุขภาพดี” “ผู้สูงอายุเป็นผู้ประพฤติไม่ดี” และ “ผู้สูงอายุเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อชุมชน” ซึ่งปรากฏน้อย

กล่าวได้ว่า วาทกรรมหนังสือเรียนเน้นจัดวางภาพตัวแทนของผู้อื่นโดยเฉพาะเด็กให้เป็นผู้คอยช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ ส่วนหนึ่งเป็นการปลูกฝังลักษณะหรือค่านิยมที่พึงประสงค์แก่นักเรียนซึ่งเป็นเรื่องดี อย่างไรก็ตาม การเน้นฉายภาพดังกล่าวส่วนหนึ่งก็ทำให้เกิดการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่าง “เด็ก” กับ “ผู้สูงอายุ” กล่าวคือ เมื่อเด็กเป็นผู้คอยช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุจึงกลายเป็นผู้รับการช่วยเหลือดูแลจากผู้อื่น ขณะเดียวกันยังได้เน้นนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรม ซึ่งภาพนี้พบในหนังสือเรียนตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554) ภาพดังกล่าวถูกผลิตซ้ำและตอกย้ำในหนังสือเรียนมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นเวลา 60 กว่าปี การตัดสินใจหรือประเมินค่าผู้สูงอายุจากลักษณะกายภาพภายนอกซึ่งเน้นมิติความเสื่อมเพียงด้านเดียว ทำให้อาจเกิดภาพผู้สูงอายุแบบเหมารวมซึ่งเป็นการมองข้ามความเป็นมนุษย์จากภายในหรือประสบการณ์

นอกจากนี้ วาทกรรมหนังสือเรียนก็ได้นำเสนอภาพของผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนหลานโดยเฉพาะด้านความประพฤติ ศีลธรรมและภูมิปัญญา แม้ภาพนี้นำเสนอ

ภาพด้านบวกของผู้สูงอายุ แต่ในอีกมุมหนึ่งก็เป็นการกำหนดหน้าที่ให้ผู้สูงอายุว่าต้องเป็นผู้เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนหลาน ซึ่งเป็นมิติความสัมพันธ์ที่ผูกติดไปกับเด็ก อีกทั้งยังเป็นความรู้เฉพาะด้านโดยมิได้มองศักยภาพหรือประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุในมุมมองอย่างรอบด้าน

ภาพตัวแทนผู้สูงอายุข้างต้นอาจปรากฏแตกต่างกันบ้างในแต่ละหลักสูตร แต่ภาพรวมก็นับว่าปรากฏอย่างโดดเด่นตลอดมา ส่วนภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่มีพลวัต (dynamics) อย่างชัดเจน คือ ภาพของผู้สูงอายุเป็นผู้สามารถทำงาน ซึ่งถูกขับเน้นอย่างเด่นชัดตั้งแต่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา แม้ภาพตัวแทนนี้สื่อให้เห็นภาพด้านบวกของผู้สูงอายุ แต่หากพิจารณาด้านความสามารถของผู้สูงอายุพบว่า มักถูกกำหนดกรอบอยู่ในวงจำกัด คือ มักเกี่ยวกับงานบ้าน งานครัว และภูมิปัญญา สื่อให้เห็นว่าเป็นผู้มีความสามารถเฉพาะด้านซึ่งทำให้ความสามารถของผู้สูงอายุถูกกดทับ

หากพิจารณาด้านพื้นที่ของผู้สูงอายุพบว่าถูกจำกัด ไม่มีอิสระ กล่าวคือ ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุถูกนำเสนอเฉพาะพื้นที่บ้าน เช่น เลี้ยงดูหลาน ทำงานบ้าน ในขณะที่พื้นที่ทางสังคมนอกบ้านหรือพื้นที่สาธารณะมักถูกนำเสนอให้อยู่เพียง “วัด” และ “โรงพยาบาล” ซึ่งแสดงให้เห็นการกีดกันบทบาทของผู้สูงอายุให้อยู่ในเฉพาะพื้นที่ที่กำหนดไว้เท่านั้น ขาดการมีส่วนร่วมในสังคมและการมีอิสระในพื้นที่สาธารณะ

เมื่อเปรียบเทียบภาพตัวแทนของผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้กับงานที่ศึกษาผู้สูงอายุในวาทกรรมหนังสือพิมพ์ไทย (ธีระ บุซบกแก้ว, 2562) พบว่า ในหนังสือเรียนผู้สูงอายุมักถูกนำเสนอว่าต้องได้รับการดูแลจากหลาน ส่วนในวาทกรรมหนังสือพิมพ์มักถูกนำเสนอในฐานะผู้ที่ไม่สามารถดูแลตัวเองได้ เป็นผู้พึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐและสังคม จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นวาทกรรมคนละประเภทกัน แต่ภาพที่ปรากฏส่วนหนึ่งสอดคล้องกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุถูกเน้นนำเสนอในมิติของความเป็นผู้พึ่งพาเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า ภาพผู้สูงอายุในวาทกรรมทั้งสองนี้ยังขับเน้นและตอกย้ำการเป็นผู้ต้องได้รับการดูแลของผู้สูงอายุให้เด่นชัดขึ้น อีกทั้งหากพิจารณาจุดยืนของรัฐในวาทกรรมทั้งสองประเภทพบว่า ภาพตัวแทนผู้สูงอายุในหนังสือเรียนถูกเลือกนำเสนอให้สอดคล้องกับจุดยืนและวัตถุประสงค์ของรัฐที่มุ่งเน้นปลูกฝังความคิดให้เด็กเป็นสมาชิกที่รัฐต้องการ ส่วนในวาทกรรมหนังสือพิมพ์การนำเสนอภาพผู้สูงอายุว่าเป็นภาวะที่ต้องพึ่งพารัฐนั้นก็สอดคล้องกับจุดยืนของรัฐที่เข้ามาจัดการและควบคุมผู้สูงอายุให้เป็นไปตามเจตจำนงของอำนาจรัฐ

นอกจากนี้ หากพิจารณางานวิจัยในต่างประเทศที่ศึกษาผู้สูงอายุในหนังสือเรียนพบว่า ส่วนหนึ่งสอดคล้องกัน กล่าวคือ หนังสือเรียนระดับประถมศึกษามักจะนำเสนอภาพผู้สูงอายุเชิงลบ เช่น ในประเทศจีน ไต้หวัน มักมองผู้สูงอายุว่าเป็นกลุ่มที่อ่อนแอและพึ่งพาผู้อื่น (Huang, 2011; Li, 2019) ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็มีความแตกต่างกัน เช่น ในประเทศตุรกีพบว่าส่วนใหญ่มักนำเสนอว่าผู้สูงอายุมีความแข็งแรง มีอิสระ และไม่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น ในขณะที่ผู้สูงอายุที่ไม่แข็งแรงและต้องพึ่งพาผู้อื่นนั้นพบจำนวนน้อยมาก (Kaya et al., 2014)

หากมองในเชิงวิพากษ์ การนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุในหนังสือเรียนด้วยมุมมองของรัฐที่จำกัดนั้นเป็นการกำหนดกรอบความคิดของเด็กที่มีต่อผู้สูงอายุ ซึ่งอาจนำไปสู่พฤติกรรมและทัศนคติที่มีต่อผู้สูงอายุ พฤติกรรมบางอย่างก็เป็นเรื่องดี เช่น การดูแลผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม หากผู้สูงอายุที่มีลักษณะหรือไม่ได้ปฏิบัติตามกรอบที่วาทกรรมกำหนดไว้ เช่น ผู้สูงอายุที่สนใจเทคโนโลยีหรือวิถีชีวิตสมัยใหม่ ผู้สูงอายุที่ชอบทำกิจกรรมสังคม ก็อาจถูกมองว่า “แปลก” หรือ “ไม่ปกติ” ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมได้ นอกจากนี้ อาจทำให้เด็กเกิดความกลัวผู้สูงอายุ (gerontophobia) ซึ่งจะส่งผลให้เด็กมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อผู้สูงอายุ เมื่อโตขึ้นก็อาจมีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงผู้สูงอายุ ปฏิบัติต่อผู้สูงอายุอย่างไม่เท่าเทียมกัน ปฏิเสธความแก่ของตนเอง และมองตนเองด้านลบเมื่อเข้าสู่วัยชรา (Huang, 2011; Li, 2019; McGuire, 2021) ซึ่งทัศนคติด้านลบต่อผู้สูงอายุที่ก่อตัวขึ้นตั้งแต่วัยเด็กจะเปลี่ยนแปลงได้ยากเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น (Klein et al., 2005) ดังนั้นการสร้างหนังสือเรียนที่เป็นมิตรต่อวัย (age-friendly) ตั้งแต่วัยเด็กจึงเป็นสิ่งสำคัญในการส่งเสริมทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับผู้สูงอายุและลดอคติต่ออายุในสังคม (Kuo & Huang, 2024)

หากพิจารณาในมิติ “ภาพผู้สูงอายุ” กับ “นโยบายรัฐ” พบว่า รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับสังคมสูงวัยด้วยการกำหนดให้เป็นแผนกลยุทธ์ของประเทศ ในแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) มาตรการหนึ่งที่สำคัญคือ “รณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ” อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภาพตัวแทนผู้สูงอายุที่ปรากฏในตัวบทหนังสือเรียนพบว่า สอดคล้องกับนโยบายรัฐบางส่วน ผู้ผลิตวาทกรรมหนังสือเรียนไม่ได้นำเสนอทุกแง่มุมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ แต่มุ่งเน้นนำเสนอภาพผู้สูงอายุเป็นผู้เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนหลาน นอกจากนี้ ผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายทรุดโทรมและต้องได้รับการดูแล จะเห็นได้ว่าภาพของผู้สูงอายุถูกกำหนดโดยขึ้นอยู่กับแบบแผนความสัมพันธ์กับเด็กเท่านั้น และการมองผู้สูงอายุด้านบทบาทการเลี้ยงดูในครอบครัวเพียงอย่างเดียว อาจเป็นมุมมองที่เหมารวมเกินไปและละเลยความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุในมิติอื่น ทั้งนี้อาจไม่สอดคล้องกับภาพผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายและมีศักยภาพในสังคมปัจจุบัน

งานวิจัยนี้ทำให้เห็นบทบาทสำคัญของภาษาไทยในการประกอบสร้างและนำเสนอภาพตัวแทนผู้สูงอายุในวาทกรรมหนังสือเรียนไทย การวิเคราะห์ภาษาไทยสามารถเป็นหลักฐานที่เป็นรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดของคนในสังคม ผลการศึกษาส่วนหนึ่งอาจจะนำไปเป็นแนวทางในการสร้างหนังสือเรียนที่ช่วยลดอคติแห่งวัย (ageism) สร้างความตระหนักและความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเชิงลบที่สังคมมีต่อผู้สูงอายุ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจช่วยสนองนโยบายรัฐได้ไม่มากนัก

เอกสารอ้างอิง/References

- กรมการปกครอง. (2567). สถิติประชากรทางการทะเบียนราษฎร. <https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew>
- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2565. อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์.
- กำจร หลุยยะพงศ์. (2553). การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository.
- จิรศักดิ์ สุขวัฒนา. (2545). การสถาปนาความเป็นผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญา รุจิเสถียรทรัพย์. (2552). การต่อรองอัตลักษณ์แห่งตัวตนของคนชรา [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธีระ บุษบกแก้ว. (2562). ภาพตัวแทนผู้สูงอายุไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในวาทกรรมสื่อสารสาธารณะ [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository.
- นworรณ พันธุมธา. (2559). คลังคำ (พิมพ์ครั้งที่ 7). อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- บรรลุ ศิริพานิช. (2542). ผู้สูงอายุไทย : ผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรของสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 2). สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย.
- ปิยากร หวังมหาพร. (2554). ผู้สูงอายุไทย : พัฒนาการเชิงนโยบายภาครัฐจากอดีตสู่ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต. มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- พรพรรณ สมบูรณ์บัต. (2549). หญิงชรา : ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections.
- ภุชงค์ เสนานุช, ไพรินทร์ ชัดชพงษ์, ทรงศักดิ์ รักพ่วง, และ วุฒิชัย สายบุญจวง. (2566). โครงการติดตามประเมินผลแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุระยะที่ 2 (พ.ศ. 2545-2565) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2 พ.ศ. 2563 ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2560 - 2565). ศูนย์ความเป็นเลิศทางวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และนโยบายสังคมแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2). นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

- วิสันต์ สุขวิสิทธิ์. (2554). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503-2544 : การศึกษาตามแนวทฤษฎีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ [วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุฎฎบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2549). จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย (เล่ม1) แนวคิดเชิงทฤษฎีวัยเด็กตอนกลาง (พิมพ์ครั้งที่ 9). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริพร ภักดีผาสุข. (2561). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทางการนำมาศึกษาภาษาไทย. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยสน สกลรักษ์, วิชาวรรณ วงษ์สุวรรณ คงเฝ้า, ฉัตรวรรณ ัญญฉรรษนะกร, ดวงใจ บุญยะภาส, อารียา หุติหะ, สุวิตรา เลิศวรรณวิทย์, และ เต็นดาว ชลวิทย์. (2560). การศึกษารูปแบบ วิธีสอน และวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของการสอนอ่านเขียนภาษาไทยในระดับประถมศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 9. วารสารวิธีวิทยาการวิจัย, 30(3), 303-327.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2567). นิยามศัพท์ กลุ่มคนเปราะบาง. <http://nscr.nesdc.go.th/pelcd-glossary>
- สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. (2544). หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ (พิมพ์ครั้งที่ 3). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภัตตรา สุภาพ. (2543). สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี (พิมพ์ครั้งที่ 11). ไทยวัฒนาพานิช.
- สุวรรณ ลิม. (2560). แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวท่ในสังคมไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุฎฎบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย]. E-Thesis Central Library Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- หทัยรัตน์ ชัยยุทธภูมิ. (2548). ความสัมพันธ์ระหว่างปู่ย่าตายายและหลานตามการรับรู้ของปู่ย่าตายายในเขตกรุงเทพมหานคร [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository.
- หทัยา ดำรงผล. (2560). ทักษะชีวิตในเด็กวัยเรียน. วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 62(3), 271-276.
- Baker, P., & Ellece, S. (2011). *Key terms in discourse analysis*. Continuum.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. Edward Arnold.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Hall, S., Evans, J., & Nixon, S. (2013). *Representation* (2nd ed.). Sage.
- Halliday, M.A.K. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). Routledge.

- Huang, C. S. (2011). Aging education in elementary school textbooks in Taiwan. *Educational Gerontology, 37*(3), 235–247.
- Kaya, G., Candan, S., Avşar-Tuncay, A., Hakverdi-Can, M., Can, D., & Pekbay, C. (2014). Aging education in elementary textbooks. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 116*, 3030-3037.
- Klein, D. A., Council, K. J., & McGuire, S. L. (2005). Education to promote positive attitudes about aging. *Educational Gerontology, 31*(8), 591-601.
- Kuo, S. H., & Huang, C. S. (2024). An intergenerational experiment of age-friendly children's picture books in elementary school. *Journal of Intergenerational Relationships, 22*(4), 1-18.
- Li, J. (2019). Aging education in elementary school textbooks in mainland China. *Educational Gerontology, 45*(7), 433-443.
- McGuire, S. L. (2021). Counteracting ageism: Promoting accurate concepts about aging in young children. In M. R. Jalongo & P. A. Crawford (Eds.), *Intergenerational bonds: Educating the young child* (Vol. 18, pp. 19-39). Springer.
- van Dijk, T. A. (1989). Structures of discourse and structures of power. In J. Anderson (Ed.), *Communication Yearbook* (Vol. 12, pp. 18-59). Sage.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: New tools for critical discourse analysis*. Oxford University Press.